

Jeszenszky Géza

A régiók és autonómiák Európája felé*

Egy jó etnikai térképen (ami ritkaság) Közép- és Dél-Kelet-Európa sok vidéke tarka mozaiknak látszik. A mozaik, mint tudjuk, apró, színes darabkákból áll, nem pedig különféle színeknek a palettán összekevert elegye. Vagyis Európa e tája nem a népek olvasztótégléje, hanem egymás mellett, sokfelé keverten élő, de önazonosságukra, nyelvükre, kultúrájukra és vallásukra büszke, azon féltékenyen őrködő közösségekből tevődik össze. Amennyiben valaki erőszakkal próbálja összeolvasztani e csoportokat, a mesterségesen létrehozott keverék könnyen felrobban. Az Egyesült Államokkal ellentétben a világ legtöbb államában, sőt városában a különböző etnikumok mindig ösztönösen is elkülönültek, külön negyedekben, előjogokkal felruházott egységekben tömörültek. A régi Magyarországon a szászoknak, jászoknak, cipszereknek, szerbeknek stb. megvoltak az önkormányzattal, külön törvényekkel rendelkező elkülönült területei. A népmozgások, kivált az iparosodás és az urbanizálódás természetesen együtt járt az önkéntes asszimilációval, de ezt nem szabad összetéveszteni az erőszakos be- és kitelepítésekkel, az utóbbiak nyomában mindig feszültségek támadnak.

Európa nyugati és középső felében a modern nemzetek kialakulása, a nyelvre és az etnikai-nemzeti tu-

* Írásban elküldött hozzászólás

datra épülő lojalitás uralkodóvá válása a XIX. században lezajlott. A Balkánon a folyamat némileg késett, de a XX. század elejére ott is kialakultak az etnikai választvonalak, sajnos általában frontvonalak formájában. A XX. század balkáni háborúinak az alapvető oka a szerbek és szomszédjaik küzdelme volt egyes vegyesen lakott területek birtoklásáért, illetve a kialakult etnikai arányok és határok megváltoztatására irányuló kísérletek. Az 1921-es jugoszláv alkotmány valódi föderáció helyett szerb dominanciát, egyfajta Nagy-Szerbiát teremtett, még az évszázadok óta fennálló horvát országgyűlést, a Szábort is megszüntette. A II. világháború után Tito megérezte a királyi Jugoszlávia születési hibáját és orvosolni próbálta azt, de az általa létrehozott autonómiák alig különböztek a Szovjetunió területén létező hasonló konstrukcióktól, mivel a diktatúrában helyi szinten sincs demokrácia, igazi önkormányzat. Ezzel együtt a Vajdaság és Koszovó autonómiája az albánok ill. a magyarok, horvátok, szlovákok, ruszinok, stb. számára biztosított bizonyos kulturális jogokat. Amikor Milošević 1989-ben ezt az autonómiát megszüntette, ezzel megkondította a halálharangot Jugoszlávia fölött.

A világ mára hajlamos elfelejteni, hogy amikor 1991 nyarán-őszén a szerb vezetésű Jugoszláv Néphadsereg megtámadta Szlovéniát, majd Horvátországot (az utóbbit az országban élő szerb kisebbség védelmére hivatkozva), az európaiak sietős közvetítésének alapja a horvátországi szerbek számára kínált területi autonómia, az ún. Carrington-terv volt. Amíg azonban ez a horvátok számára túl sok volt, a szerbek számára túl

kevés. Így került sor a védtelen emberek tízezeinek lemészárlására vagy elűzésére, az etnikai tisztogatásnak nevezett etnikai alapú gyilkosságokra.

Boszniában három évnyi öldöklés, rablás, tömeges nemi erőszak után a NATO beavatkozása véget vetett a háborúnak, a daytoni egyezmény az ország három etnikai-vallási csoportjának a szétválasztásán alapuló fegyvernugvást hozott létre, de fönntartotta az egységes állam fikcióját, azonban nem is próbálta hatástalanítani az időzített bombát, Koszovó megoldatlan problémáját. Koszovóban az autonómia megszüntetésére az albánok válasza majdnem tíz éven át a passzív rezisztencia volt, majd az ebbe egyaránt belefáradt szerbek és albánok fegyverrel próbálták eldönteni a vitát. Ez vezetett közel egy millió albán elűzéséhez, aminek a nemzetközi közösség fegyveres beavatkozással vetett véget. Az albánok visszatértek és az ott maradt szerbek ellen fordultak, akiknek a többsége elmenekült, a maradék egyetlen városba, Mitrovicába és környékére tömörült, ahol most a NATO katonák védelme alatt tengeti napjait.

Macedónia esetében, amikor a világ (Görögország kivételével) végre megtanulta, hogy létezik egy ilyen ország, rá kellett jönnie, hogy az ország vezetése, közigazgatása, rendőrsége, a gazdasági és politikai hatalom a lakosság 2/3-át kitevő szlávok kezében van, a nyugati peremvidéken összefüggő területen élő albánok pedig csak megtűrt, másodosztályú állampolgárok. Ráadásul a macedón alkotmány – csakúgy, mint a szlovák és a román – egyetlen nemzetiség, a „macedónok, ” azaz a szlávok országának tekintette az

új államot. Az albánok évek óta követeltek maguknak egyetemet, de ezt az igényt, s annyi más nemzeti követelést a szláv többség meg sem hallotta, mindaddig, amíg a koszovói eseményektől fölbátorítva, s minden bizonnyal a fegyvereiket megtartó albán harcosoktól támogatva, fegyveres úton nem próbáltak érvényt szerezni céljaiknak. Amikor az is nyilvánvalóvá vált, hogy a szláv kormányerők ugyan szétlőttek egy sereg albán falut, de a felkelésen nem tudtak úrrá lenni, a világ is megmozdult. Az erőszakot ugyan elítélve, de közvetíteni kezdtek a két fél között, s végül rávették a szlávok józanabb képviselőit, hogy fogadják el az albán követelések többségét. Végül az az érv hatott, hogy ellenkező esetben a NATO és az EU magára hagyja az országot, s a polgárháború vége menthetetlenül az ország kettéosztása lesz.

E szomorú történetek egybehangzóan bizonyítják, hogy a Balkánon és máshol is, a kisebbségeket ma már nem lehet sem asszimilálni, sem elűzni, sem legyilkolni. Élni akarnak őseik földjén, saját szokásaik szerint, saját nyelvükön tanító iskolákba küldve gyermekeiket, önmaguk közül választott vezetők alatt. Ennek intézményes formája a helyi demokrácia, az önkormányzat, görög szóval az autonómia. Két fő formája és megoldása a területi (kanton, megye vagy tartomány) és a személyi elvű, ahol lakhelyétől függetlenül alkot egy szervezetet egy közösség, mint az egyházfelekezetek esetében. Sajnos a világ még nem jutott el addig a felismerésig, hogy a nemzeti hagyományaikhoz ragaszkodó és azt joggal veszélyeztetve érző etnikumokat nem elégítik ki az egyéni jogok, amiknek a betartá-

sára nincs is intézményes garancia. Ideje a Balkán szomorú példájából megtanulni, hogy ahogy a diszkrimináció alapja is mindig egy csoporthoz (azonos származáshoz vagy valláshoz) tartozás, ennek ellenszere is csak a csoportjogok biztosítása lehet.

Nyugat-Európa közelmúltja sokkal reményt keltebb. 1997. szeptember 11-én Skócia lakossága népszavazáson igent mondott a brit munkáspárti kormány ajánlatára, hogy Skócia, amely a 17. századig önálló királyság volt, válasszon saját parlamentet, s így a jövőben ne Londonból kormányozzák, hanem Edinburghból. Egy héttel később hasonló döntést hoztak Wales lakói, az ő parlamentjük Cardiff városában ülésezik. Nagy-Britannia és a számunkra elsősorban költőink jóvoltából ismert és rokonszenves két tartománya, Burns és a bárdok népe tehát csatlakozik az európai országok bővülő köréhez, ahol a központi országgyűlés és kormány mellett komoly hatáskörrel rendelkező tartományi parlamentek biztosítják a demokrácia jól érzékelhető helyi gyakorlását, azt, hogy a nagyobb történelmi és földrajzi régiók sajátos érdekeit a polgárokhoz közel álló politikusok és hatóságok képviseljék, ügyeiket helyben intézzék. Noha a felületes szemlélő számára az Európai Unióban csökkeni látszik a nemzeti érzés, a kisebb népek önazonosságának a tudata, a valóságban ennek az ellenkezője tapasztalható. Az Európai Unió már sok évvel ezelőtt rájött, hogy a jövőt nem a centralizált és bürokratikus, a nemzeti sajátosságokat lenéző kormányzás jelenti, hanem a minden szinten érvényesülő helyi demokrácia. Tőlünk nyugatra mára alapelvvé vált az ún. „szubszidiaritás,”

vagyis az, hogy minden döntést a lehető legalacsonyabb szinten, a polgárokhoz közel kell meghozni, a befizetett adókat érzékelhető módon a polgárok javára, az ő döntéseik alapján kell felhasználni, hogy a falvak, városok és tartományok saját ügyeiket az általuk választott képviselők és hatóságok útján tudják közmegelégedésre intézni.

A korábbi konzervatív kormányzat ellenezte a központi hatalom hatásköreinek lebontását, a devolúciót, mert attól tartott, hogy ezzel megindulhat az Egyesült Királyság szétesése, de a munkáspárti politikusok, az elemzők és az érdekelt lakosság többsége pont az ellenkezőjét állította. A tekintélyes hetilap, az *Economist* megfogalmazása szerint a nagyobb tartományi önállóság, a *Home Rule* (önálló, „hazai” kormányzat) „nem fenyegetést jelent az Unió [az Egyesült Királyság] számára, hanem biztosítja annak jövőjét.”

Azóta eltelt öt év, és nem bomlott föl az Egyesült Királyság. Ma a skót és walesi lakosság maga rendelkezik adója fölhasználásáról, és a mindennapi életüket meghatározó ügyekben a döntést nem a távoli főváros minisztériumai hozzák, hanem saját helyi képviselőik. Nagyon jól működik az önálló, saját irányítás alatt álló és saját tanterveket alkalmazó skót oktatási rendszer. Ennél is kézzelfoghatóbb, hogy a közpénzekből, az adókból és az állami jövedelmekből Skócia lakói évente 14 milliárd font összeget kapnak vissza, ez egy főre vetítve 1/5-del több, mint az egyesült királyságbeli átlag. A 129 fős edinburghi parlament maga dönt az említett 14 milliárd elköltéséről. Ugyancsak hatáskörébe tartozik a csak Skóciára érvényes törvények megho-

zatala, továbbá a helyi önkormányzat és közigazgatás, a rendőrség és az igazságszolgáltatás, a közúti közlekedés, az egészségügy, a kultúra és természetesen az oktatás. A központi hatalom jogköre maradt az alkotmány, a honvédelem, a külpolitika, az adórendszer, a társadalombiztosítás és a gazdaság irányítása. Egészen véve az országrész önállósága nagyjából akkora, mint Bajorországé a Német Szövetségi Köztársaságon belül. A skót miniszterek az országukat érintő ügyekben az Európai Uniónál is önállóan járhatnak el.

A 60 képviselőből álló walesi parlament hatásköre szerényebb, de több, mint szép beszédek elmondására alkalmas fórum, ellenőrzi a tartománynak járó közpénzek - jelenleg hét milliárd font - elköltését. A két országrész lehetőséget kap arra is, hogy bizonyítsa, önálló gazdaságpolitikával jobb gazdasági teljesítményt tud nyújtani, és így a ma még elmaradottnak számító területeken gyorsabban nőhet az életszínvonal.

A korlátozott önállóság, a belső önrendelkezés előnyeit a jelenlegi európai példák is igazolják. Nyugat-Európában a II. világháború óta a legtöbb ország rátért a decentralizáció, a hatalom vertikális megosztása, alsóbb szintekre vitele útjára. E folyamat vitathatatlanul jelentős politikai és gazdasági előnyökkel járt: csökkentek a regionális - részben etnikai és történelmi - feszültségek, és a belső önállóság birtokában sok korábban hátrányos helyzetű térség gazdaságilag felfutott. Belgium flamand területei jelentik az egyik leglátványosabb, noha kevésbé ismert példát. 1945 óta Németországban széleskörű jogokkal, önálló parlamenttel és kormánnyal rendelkeznek a tartományok

(*Länder*), ez is hozzájárult a Szövetségi Köztársaság gazdasági és politikai sikereihez. Franco diktatúrája idején a spanyolországi katalánok és a baszkok még nyelvüket sem használhatták, ezért a kormányzat esküdt ellenfelei voltak, de a demokratikus fordulat nyomán elnyert helyi önállóság jórészt megszüntette a régi ellentéteket, és az állami egységét megőrző Hispánia addig elmaradott tartományaiban is páratlan fellendülés bontakozott ki. Az 1980-as években a két évszázad óta a központosítás fellegetvárának számító Franciaország is decentralizálta közigazgatását, s ez is egyre jobban beválik. Megállapítható, hogy Európa nyugati felében a különféle szintű önkormányzatok jellemzővé váltak, ezért joggal beszélhetünk a régiók és autonómiák Európájáról.

A magyar határokon kívülre rekesztett magyar közösségek nyolc évtized alatt igen sokat veszítettek létszámban, intézményekben, ingatlanokban, gazdasági erőben, szervezettségben. Az autonómia célja a fogyás, a romlás, a kétségbeesés megállítása, a szülőföldön történő maradás és boldogulás előmozdítása, vagyis a béke és a nyugalom megőrzése. Ez egyaránt szolgálja a többség és a kisebbség érdekeit. Mi, magyarok, sorolni tudjuk a példákat a jól működő autonómiákról: Alandszigetek, Dél-Tirol, Katalónia, legújabban pedig Skócia és Wales. Vannak még kisebb csoportokat érintő, kevésbé ismert példák is, mint a belgiumi vagy dániai pár tízezer német autonómiája. Kanada esete is azt mutatja, hogy az angol és a francia etnikum különválasztása, az utóbbi tartományi autonómiája tudja a leginkább egyben tartani az országot. Számunkra még

kézenfekvőbb a svájci kantonális rendszer, amely évszázadok óta biztosítja a svájci konföderációban élő németek, franciák, olaszok és rétorománok békés együttélését.

A Magyarországon kívülre került kisebb-nagyobb magyar etnikai tömbök alapvető célja a megmaradás, ehhez azonban jogokra, elfogadható gazdasági viszonyokra van szükségük, mindenekelőtt arra, hogy otthon érezzék magukat. A Balkán mai helyzete is bizonyítja az autonómia szükségességét, illetve azt, hogy autonómia nélkül nem lesz béke azon a tájon, legfeljebb a sír békéje. Arnold Toynbee, a múlt század nagy történetfilozófusa 1915-ben túlságosan is jó jósnak bizonyult, amikor azt mondta, hogy a primitív népek kiirtják kisebbségeiket, míg a civilizált népek gyűjtik a kisebbségek elégedettségének jeleit. Hogyan vizsgáztak Közép- és Délkelet-Európa országai Toynbee kritériumai szerint?

Ma már nem utópia, hanem jól működő realitás az európai integráció, maholnap eljut oda, ami Közép-Európában száz éve már megvalósult, a közös pénzhez és a légiesített, alig érzékelhető határokhoz. Az etnikai mozaikok számára az autonómia legbiztosabb kerete nem a magát nemzetinek deklaráló centralizált állam, hanem egy olyan Európa, ahol a határok nyitottak, szabad a mozgás, szabadon áramlik a tőke, de megmaradnak a nemzetek, akár nyolc országba szétszítva. Nekünk, magyarok számára az egyetlen megoldás ez a Határtalan Haza.